

Alternativní pravděpodobnost snížení hrozeb

Jedním z charakteristických rysů současného bezpečnostního prostředí je skutečnost, že v posledních letech došlo ke snížení hrozeb použití zbraní hromadného ničení, a to především strategických jaderných zbraní. Přesto jaderné zbraně i nadále patří mezi ta nejčastěji diskutovaná témata. Vojenský pohled v tomto ohledu vychází ze zásady, že každá úspěšná armáda se připravuje na řešení těch nejsložitějších situací, tzn. také za podmínek eventuálního použití zbraní hromadného ničení, jaderné zbraně nevýjimajíc. V podstatě se jedná o standardní doktrínu vedení operací s účastí i těch zemí, které samy jaderné zbraně nevlastní, nevyrábějí je, do výzbroje nezařazují, a jejichž političtí představitelé ve svých oficiálních prohlášeních jaderné zbraně odsuzují.

Má-li se bojová pohotovost kterékoli armády přiblížit běžným standardům, nemůže tak učinit jenom ve vybraných oblastech. Nelze se totiž domnívat, že v případě války budou jaderné zbraně, ale i jiné prostředky ničení, použity výhradně mimo oblasti, pro které by snad někdo požadoval výjimku.

Není třeba diskutovat o tom, že systém **komplexní připravenosti** ozbrojených sil (bez ohledu na zapojení v aliancích), by měl zahrnovat všechny otázky současných a budoucích technologií vedení války. Jedině tak finanční prostředky vložené do výstavby ozbrojených sil splní cíl věrohodné obrany státu. **Úkoly bojové připravenosti vyžadují** (s přihlédnutím k množství financí) **definování použití soudobých zbraňových systémů, zejména nejúčinnějších z nich - zbraní hromadného ničení (ZHN).** Tím bude zároveň usnadněno přijetí účinných opatření proti jejich nekontrolovatelnému rozšiřování a používání.

Zdá se, že účinnou ochranou proti použití ZHN je další pokračování respektive navazování na dřívější výsledky odzbrojovacích jednání a jednání o snižování stavů zbraní. Pokrokem by také bylo jejich úplné odstranění z vybraných oblastí, za využití účinnějších mechanismů zamezení jejich nerozšiřování, díky důslednější a přísnější kontrole.

Jaderné zbraně (JZ), jakožto nejnebezpečnější ze všech zbraní hromadného ničení, vyžadují zvláštní pozornost. Není sporu o tom, že v oblasti dohod omezení jaderného zbrojení již bylo mnoho vykonáno, nicméně se domnívám, že je zde stále prostor pro další odzbrojovací iniciativy.

Především to byla smlouva z roku 1968 o nešíření jaderných zbraní (*Non-Proliferation Treaty of Nuclear Weapons, NPT*), která zakazuje rozšiřování jaderných zbraní a jejich technologií za hranice pěti deklarovaných zemí vlastnicích jaderné zbraně. Ověřování smlouvy je realizováno prostřednictvím Mezinárodní agentury pro atomovou energii (*International Atomic Energy Agency, IAEA*). Jejím základním smyslem byla prevence šíření jaderných zbraní mimo rámec velmi malého počtu několika států vlastnicích jaderné zbraně - smluvními stranami je více než 160 států - na druhé straně je zdůrazňováno mírové využívání jaderné energie.

V roce 1995 byla smlouva prodloužena na dobu neurčitou bez stanovení podmínek. Tím byl posílen další procesy iniciované prohlášením „Principy a úkoly nerozšiřování jaderných zbraní a odzbrojení“ (*Principles and Objectives for Nuclear Non-Proliferation*

and Disarmament). Tyto principy mj. požadují rozšíření smlouvy o nešíření jaderných zbraní na univerzální smlouvu o úplném zákazu zkoušek JZ (*Comprehensive Test Ban Treaty*, CTBT), transparentci při shromažďování produkce štěpných materiálů pro jaderné zbraně, kontrolu jejich vývozu, zvýšení záruk a jiných opatření souvisejících s prostředky kontroly zbrojení. To se mj. netýká pouze JZ, ale i dalších materiálů a technologií, souvisejících s chemickou výrobou.

Chemické zbraně jsou další neméně důležitou součástí ZHN. I v této kategorii zbraní hromadného ničení bylo dosaženo značného pokroku. Úmluva o chemických zbraních z r. 1993 (*Chemical Weapons Convention*, CWC) je základním kamenem boje nejen proti chemickým zbraním, ale také jejich likvidaci. Pod článkem I této úmluvy se smluvní strany zavazují nikdy a za žádných okolností nevynvíjet, nevyrábět, nebo jinak získávat, skladovat nebo si ponechat chemické zbraně, nikdy je nepoužít atd. Kromě toho každá smluvní strana zaručuje zničit chemické zbraně, jakož i zařízení jejich výroby. Od 13. ledna 1993 do 1. března 1997 tato smlouva měla 161 signatářů.

Biologické zbraně (též bakteriologické zbraně) patří k nejzákeřnějšímu druhu zbraní hromadného ničení. Jejich použití spočívá v samovolném šíření choroboplodných mikroorganismů, jejich zvláštností je obtížné zjišťování začátku působení a určení druhu nákazy, inkubační dobu a odolnost proti lékům, dezinfekčním prostředkům a vnějším vlivům. Zřejmě právě proto v jednání o jejich zákazu a likvidaci se dospělo nejdále. Úmluva o zákazu vývoje, výroby a skladování bakteriologických (biologických) a toxických zbraní a o jejich likvidaci (*Biological Weapons Convention*, BWC) byla podepsána 10. 4. 1972. V naší zemi byla ratifikována 30. 4. 1973, v platnost vstoupila 26. 3. 1975.

Hlavní obranná skupina NATO pro otázky šíření zbraní hromadného ničení (*NATO Senior Defense Group on Proliferation*, DGP) které předsedají Spojené státy a evropské spojenci (v současnosti je to Itálie), byla vytvořena v roce 1994 pro stanovení rozsahu aliančních a národních schopností, potřebných k objasnění rozšiřujících se rizik a k doporučení zlepšení postavení alianční obrany proti nebezpečí hrozeb ZHN a jejich nosičů. Alianční iniciativa proti rozšiřování těchto zbraní je integrální součástí aliančního přizpůsobování se strategickému prostředí po ukončení studené války, ve kterém rozšiřování zbraní hromadného ničení může představovat přímou hrozbu bezpečnosti NATO.

Jako součást aliančního strategického přeorientování se na větší bezpečnostní záruky pro Evropu doporučila hlavní obranná skupina NATO pro otázky šíření ZHN některá opatření na zlepšení ochrany spojeneckých sil v nových rolích a misích, zahrnujících operace za periferií NATO, kde existuje největší nebezpečí šíření ZHN. Zvláštní důraz kladla na opatření proti hrozbám vývoje a zasazení biologických zbraní. V červnu 1996 skupina prezentovala svá doporučení pro obranu NATO s ministry zahraničí. Jde o vybudování integrujícího jádra, které má zahrnovat:

- Strategické a operační zpravodajství, včetně informací včasného varování (*strategic and operational intelligence, including early warning data*).
- Pohotovostní automatizovaný systém C³ (*automated and deployable command, control, and communications*).

Chyly

- Nepřetržité přehledové snímání celého prostoru (*continuous, wide-area ground surveillance*).
- Čelní a distanční detekce bojových biologických a chemických látek, jejich identifikace a varování (*stand-off and point BW/CW detection, identification, and warning*).
- Různé druhy protivzdušné obrany, včetně balistických řízených střel na válčišti (*extended air defenses, including theater ballistic missile defense for deployed forces*).
- Vybavení prostředky individuální ochrany pozemních jednotek proti ZHN (*NBC individual protective equipment for ground forces*).

V mnohých z těchto oblastí NATO již má vybudované nebo buduje potřebné kapacity. Integrovaný systém má být ještě doplněn dalšími prostředky, zahrnující mj. obranu proti útoku balistických řízených střel, včetně speciální munice ZHN, zařízení pro computerové modelování a simulace.

V červnu 1966 - poprvé po dvanácti letech - zahájil ministři obrany NATO zrychlené kolo plánovacích procesů nerozšiřování, ve kterém jsou rozšiřovány již přijaté závazky. Tato skutečnost ukazuje, že nerozšiřování ZHN se opravdu stalo jednou z hlavních priorit NATO v období po skončení studené války.

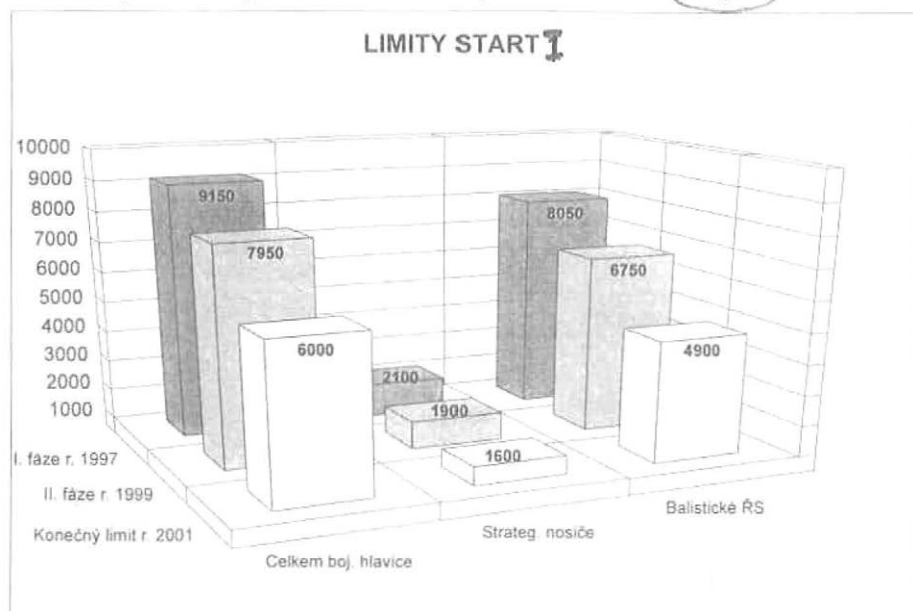
Iniciativa NATO týkající se nerozšiřování ZHN tvoří i rámec diskusí se zeměmi Partnerství pro mír, včetně zapojení Ruska a Ukrajiny při řešení bezpečnostních úkolů (výzev) společného zájmu. To zároveň i vysvětluje, proč se těmito otázkami zabývají i takové prestižní dokumenty k nimž patří např. Zpráva prezidentovi a Kongresu Spojených států (*Annual Report to the President and the Congress*) [1]. V tomto dokumentu z dubna 1997 se mj. uvádí, že Spojené státy mají se státy bývalého Sovětského svazu nebo bývalé Varšavské smlouvy množství úmluv, vztahujících se ke kontrole jaderných a konvenčních zbraní a jejich systémů nasazení. Ačkoli nejvíce těchto smluv vzniklo již v období studené války, jsou stále důležité, a to za předpokladu existence závazného mechanismu (a v jistém případě eliminujícího) snižování zbrojení a záruk mezinárodní stability.

Snižování hrozeb s využitím kontroly zbrojení

Klíčovou roli při realizaci politiky kontroly zbrojení, formulování předpokládané nové kontroly prostředků zbrojení a z toho vyplývajícího plnění těchto smluv hraje Ministerstvo obrany Spojených států. Za dodržování úmluv kontroly zbrojení je odpovědná americká vláda. Inspekci a monitoring provádí součást ministerstva obrany, úřad pro inspekci na místě OSIA (*On-Site Inspection Agency*), včetně ověřování těchto dohod. K těm nejvýznamnějším dohodám patří smlouva START I.

Smlouva START I (*Strategic Arms Reduction Treaty*), která byla podepsána v roce 1991 (v platnosti od prosince 1994), je ve skutečnosti první smlouvou k omezení počtu strategických útočných zbraní obou tehdejších supervelmocí. Určuje výrazně snížené limity pro mezikontinentální balistické střely (BS) a k nim náležející odpalovací zařízení a bojové hlavice, odpalovací zařízení pro BS vypouštěné z ponorek a jejich bojové hlavice, a pro těžké bombardéry a jejich výzbroj, včetně střel s plochou dráhou letu velkého doletu vypouštěných ze vzduchu s nukleárními hlavicemi. Uváděla snížení počtu strategických

hlavic o 40 %, počet strategických jaderných nosičů (startovací zařízení, těžké bombardéry) zhruba o jednu třetinu z úrovně před STARTem I - viz graf.

Graf

Smlouva START I byla uzavřena jen mezi Spojenými státy a Sovětským svazem; Rusko, Bělorusko, Ukrajina a Kazachstán k této smlouvě přistoupily 28. května 1992 podepsáním tzv. lisabonského protokolu START. Tyto státy se v průvodních dokumentech zavázaly odstranit všechny jaderné zbraně ze svého území během sedmi let a také přistoupit k dohodě o nešíření jaderných zbraní (*Nuclear Non-Proliferation Treaty*, NPT), jako státy nevlastníci nukleární zbraně.

Trojstranné prohlášení (Rusko - Spojené státy - Ukrajina) z ledna 1994 stanovilo postupy pro převod interkontinentálních balistických střel s vícenásobnými hlavicemi do Ruska kde měly být rozebrány. Prohlášení také obsahovalo záruku bezpečnosti, nezbytné kompenzace a další pomocná opatření. Jaderné zbraně byly z Kazachstánu odstraněny v roce 1995, z Ukrajiny v květnu 1996 a z Běloruska koncem roku 1996. Do konce prosince 1996 bylo z Běloruska, Kazachstánu a Ukrajiny převezeno do Ruska přes 3400 strategických bojových hlavic.

Tyto státy začaly s redukcí starších systémů ještě před zahájením platnosti smlouvy a pokračovaly se snižováním balistických zbraňových systémů a bombardérů po celý rok 1996. Do prosince 1996 bylo odstraněno podle dohody START přes 850 raket, startovacích zařízení a bombardérů připadajících na Bělorusko, Kazachstán, Ukrajinu a Rusko.

Spojené státy zmiňovaným čtyřem zemím bývalého SSSR pomohly splnit jejich smluvní podmínky prostřednictvím tzv. programu kooperativní smlouvy snižování ohrožení (*the Cooperative Threat Reduction Program*). Pomohly také likvidovat hlavice a rakety ze startovacích zařízení spadajících pod START I. Spojené státy snížily o 800 strategických

mezikontinentálních řízených střel a strategických bombardérů mezikontinentálního dosahu a dokončily snížení okolo 70 % bojových hlavic požadovaných limity STARTu I z celkově započtených bojových hlavic. Co se týče odpalovacích zařízení raket a strategických bombardérů, Spojené státy splnily konečný limit smlouvy START I o pět let dříve. Smlouva START I zavedla ověřovací režim s využitím vysoké komplexnosti a intuitivnosti.

Tabulka 1

START I - limity			
	Limity fáze I 5. prosince 1997	Limity fáze II 5. prosince 1999	Závěrečné limity 5. prosince 2001
Strategické prostředky nanesení	2100	1900	1600
Úhrnné bojové hlavice	9150	7950	6000
Bojové hlavice řízených balistických střel	8050	6750	4900
Mezikontinentální balistické řízené střely	♦	♦	1540
Mobilní balistické řízené střely	♦	♦	1100
♦ Nepoužitelné			

Údaje z notifikace lze navíc ověřit národními technickými prostředky, testováním pomocí měření změny letu řízených střel a jinými kooperativními prostředky. Smlouva zavádí 12 typů inspekce, stejně jako monitorování činností v specifických zařízeních. V průběhu roku 1996 pokračovaly kontroly v současných a bývalých strategických zařízeních ve Spojených státech a bývalém Sovětském svazu. V zařízeních ministerstva obrany na území Spojených států proběhlo více jak 25 takových člených inspekci. Představitelé ministerstva obrany tedy spolupracovali jak při dodržování START I, tak provádění inspekce (*Joint Compliance and Inspection Commission, JCIC*). Získané poznatky se shromažďují periodicky v Ženevě, kde je připravováno fórum pro veřejnou diskusi pěti zainteresovaných stran START I o otázkách týkajících se dodržení závazků START a dohod o praktických opatřeních pro zlepšení životaschopnosti a účinnosti smlouvy.

< START II > chybně

Další smlouva mezi USA a SSSR o snížení stavu strategických zbraní pro nastávající období je známa pod názvem START II. Tuto smlouvu podepsali prezidenti Bush a Jelcin v Moskvě v lednu 1993. Smlouva kodifikuje nerovné strategické ekvivalenty v mnoha úrovních. Tato smlouva snižuje stav strategických zbraní hluboko pod hranici vytyčenou smlouvou START I. Až dojde k naplnění smlouvy START II, budou zlikvidovány pozemní mezikontinentální balistické střely (*intercontinental ballistic missile, ICBM*) s vícenásobnými samostatně naváděnými hlavicemi (*multiple independently-targetable re-entry vehicle, MIRV*) a speciální námořní balistické řízené střely (*submarine-launched ballistic missile,*

SLBM). Počet jaderných zbraní obou zemí bude snížen do roku 2003 o dvě třetiny. Početní stavy snížení uvádí **tabulka 2.**

START II zajišťuje redukci hlavního počtu jaderných ozbrojených sil, od řízených střel typu SS-18 až po odvetné zbraňové systémy. V případě krize je tak eliminováno použití balistických řízených střel ICBM s hlavicemi MIRV, které by mohly být použity z obavy, aby nebyly zničeny předstihujícím úderem případného protivníka.

Snížení podle smlouvy START II mělo být ukončeno do 1. ledna 2003. Avšak v létě 1997 na setkání v New Yorku ruský ministr zahraničí a jeho americká kolegyně Madeline Albrightová stanovili nová pravidla pro již léta zablokovanou smlouvu o jaderném odzbrojení START II. Aby byla ruská Státní дума lépe naladěna, nemají být strategické jaderné zbraně zlikvidovány do roku 2003, ale až do r. 2007. Na ruské i americké straně má zůstat 3000 až 3500 jaderných raket. Je ovšem více než pochybné, zda tento pokus přesvědčí ruské poslance, kteří již čtyři roky odmítají tuto smlouvu ratifikovat. [2]

Aby získaly souhlas ruské legislativy, Státní dumy a Rady federace, nabídly Spojené státy jmenovitě Rusku pomoc na základě programu snižování hrozeb (*the Cooperative Threat Reduction Program*).

Úsilí o stabilnější mezinárodní vztahy, a to při snížení početních stavů vojenských sil a zbraní cestou efektivních a ověřitelných dohod o kontrole zbrojení a opatření k posílení důvěry, jsou již dlouho nedílnou součástí bezpečnostní politiky jak Spojených států, tak aliance NATO.

Tabulka 2

START II – limity		
	Závěrečné limity START I 5. prosince 2001	Závěrečné limity START II 1. ledna 2003 (2007)
Bojové hlavice celkem	6000	3000 - 3500 činných
Bojové hlavice řízených balistických střel	4900	♦
Ponorkové řízené balistické střely	♦	1700 - 1750
Vícenásobné balistické bojové hlavice mezikontinentálních řízených střel	♦	0
Stacionární řízené mezikontinentální balistické střely	1540	0
Mobilní řízené mezikontinentální balistické střely	1100	Týká se START I
♦ Nepoužitelné		

Ve strategické rovině předcházely smlouvám START další významné smlouvy, jako například smlouva likvidaci raket středního a krátkého dosahu (*Treaty on Elimination of Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles*), podepsaná Spojenými státy a Sovětským svazem v roce 1987, v platnost vstoupila v roce 1988, zcela splněna byla v r. 1991. Likvidovala a zakazovala všechny americké i sovětské ze země odpalované střely s plochou dráhou letu s doletem 500 až 5500 km. Jiná důležitá smlouva je o omezení systémů protiraketové obrany proti balistickým střelám (*Anti-Ballistic Missile Treaty*, ABM), podepsaná v květnu 1972 Spojenými státy a Sovětským svazem.

V roce 1990 byla v Evropě podepsána smlouva o konvenčních silách (*Treaty on Conventional Forces in Europe*, zkratka CFE). Formálně vstoupila do platnosti v listopadu 1992. Stanovila stropy v oblasti od Atlantiku po Ural týkající se klíčové výzbroje vhodné pro vedení překvapivého útoku a pro zahájení ofenzivních operací velkého rozsahu. Byla podepsána 22 státy jak NATO, tak Varšavské smlouvy. Podle ní měly být zničeny tisíce tanků, dělostřeleckých systémů, bojových vozidel, úderných vrtulníků a bojových letadel. Ačkoli se situace změnila, tato smlouva zůstává i nadále základem bezpečnostního prostředí v Evropě.

Závěr

Nové bezpečnostní výzvy mají celosvětový rozměr. Na základě toho bude potřebné hledat i nové přístupy k bezpečnostním otázkám. Ale současný stav kontroly zbrojení se v mnohých směrech jeví jako neadekvátní vzhledem měnícímu se prostředí. Článek proto uvedl některé konkrétní příklady omezování zbrojení na strategické úrovni, které ukazují, že nerozšiřování ZHN, jakož i snižování celkového počtu zbraní, je reálný a možný proces. A právě formování nového evropského bezpečnostního uspořádání je vhodnou příležitostí i pro další jednání o snižování počtů zbraní a bojové techniky, včetně prosazení účinnější kontroly nešíření zbrojních technologií a přijímání dalších opatření na poli odstranění hrozeb.

Literatura:

- [1] William S. Cohen: Annual Report to the President and the Congress, April 1997.
- [2] Tanec kolem tvrdohlavé dumy, Lidové noviny 30. 9. 1997.